

Katarzyna Hanas
Konstrukcja normatywna „dobro dziecka” i jej sądowe stosowanie
streszczenie

Kryterium „dobro dziecka” jest konstrukcją normatywną powszechnie występującą w polskim porządku prawnym. Jej obecność można zauważyć w procesie stosowania prawa w odniesieniu do różnych spraw, przykładowo z zakresu prawa: rodzinnego i opiekuńczego, cywilnego, konstytucyjnego, karnego, administracyjnego. O powszechności tego kryterium decyduje również wpływ prawa międzynarodowego na polski porządek prawny. Wpływ ten przejawia się przede wszystkim w przystępowaniu Rzeczypospolitej Polskiej do organizacji międzynarodowych mających na celu ochronę praw człowieka, przystępowanie do umów międzynarodowych o szczególnym znaczeniu w zakresie ochrony dzieci, a także respektowaniu orzecznictwa sądów międzynarodowych i ponadnarodowych.

Zakreślenie problematyki badawczej zostało ograniczone do sądowego stosowania konstrukcji normatywnej, określenia jej treści i właściwego stypizowania z uwagi na dostrzeżenie problematyki obiektywizowania. Przygotowana praca jest próbą ukazania, w jaki sposób w procesie decyzyjnym stosowania prawa funkcjonuje konstrukcja normatywna, której elementem jest kryterium dobra dziecka. Dokonywana analiza, wyznaczona celami pracy, przebiega dwutorowo, kierując się na ustalenie, w jaki sposób sądy rozumieją i jak postrzegają dobro dziecka jako kategorię normatywną, a także czy w procesie decyzyjnym dochodzi do procesu obiektywizowania treści konstrukcji.

Konstrukcja normatywna uwzględniająca element dobra dziecka ma charakter międzygałęziowy, ponieważ występuje w aktach normatywnych dotyczących różnorodnych gałęzi prawa. Z uwagi na niedookreślony charakter wyrażenia „dobro dziecka” nie można precyzyjnie ustalić jego znaczenia. Inną cechą samego pojęcia jest interdyscyplinarność, ponieważ „dobro dziecka” występuje w psychologii, prawie, pedagogice, socjologii itp.

Praca ma charakter teoretycznoprawny, komparatystyczny i praktyczny. Aspekt komparatystyczny dotyczy płaszczyzn: normatywnej, aksjologicznej i orzeczniczej. Aspekt praktyczny jest powiązany z analizą orzecznictwa sądów powszechnych, Sądu Najwyższego, wojewódzkich sądów administracyjnych, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Trybunału Konstytucyjnego, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Natomiast aspekt teoretycznoprawny odnosi się do rozważań poczynionych co do charakteru odesłania do dobra dziecka i procesu obiektywizowania tej konstrukcji w procesie stosowania prawa.

Uwzględnianie w toku wykładni operatywnej dobra dziecka to nie tylko problem teoretycznoprawny, lecz także praktyczny. „Dobro dziecka” jest podstawą formułowania licznych przepisów prawnych, które z pozoru mogą nie nawiązywać do tego kryterium. Jednak istotnymi aktami normatywnymi, które wskazują na obecność tej kategorii, są: Deklaracja Praw Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów w 1924 r., tzw. Deklaracja Genewska i Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Kryterium „dobro dziecka” jako element konstrukcji normatywnej występuje np. w Deklaracji Praw Dziecka z 1959 r. i Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 r. Nawiązując do treści aktów normatywnych, których przedmiotem ochrony jest „dobro dziecka”, można wskazać, że wskazane kryterium należy powiązać z prawem dziecka do szczęśliwego dzieciństwa i pojęciem człowieczeństwa. Wydaje się, że w tym właśnie tonie trzeba interpretować omawiany zwrot.

W pracy zostały wyodrębnione trzy główne cele. Pierwszym jest pokazanie, jak sądy rozumieją pojęcie „dobro dziecka”. Drugim wskazanie, czy sądy postrzegają dobro dziecka jako klauzulę generalną lub zasadę prawa, w jaki sposób stosują tę konstrukcję normatywną, a także jaką rolę odgrywa ona w procesie decyzyjnym stosowanie prawa. Trzecim celem badawczym jest odpowiedź na pytanie: czy na etapie sądowego stosowania prawa zachodzi obiektywizowanie aksjologicznych treści wskazanego kryterium?

W ramach celu pierwszego zostały zrealizowane następujące cele szczegółowe: a) analiza i opis dorobku dogmatyki prawa oraz orzecznictwa pod kątem rozumienia kryterium normatywnego, którym jest „dobro dziecka”; b) wyszczególnienie różnic występujących w postrzeganiu dobra dziecka na płaszczyźnie normatywnej, w dogmatyce prawa i orzecznictwie; c) analiza dorobku dogmatyki prawa, aktów normatywnych i orzecznictwa pod kątem ewentualnej kategoryzacji znaczeń tego zwrotu; d) porównanie kryterium dobra dziecka z innymi kryteriami pozaprawnymi; e) ustalenie, czy w polskim porządku prawnym występują inne podobne do tego kryteria.

W przypadku celu drugiego zostały wyodrębnione cele szczegółowe, tj.: a) ustalenie, czy konstrukcję normatywną „dobro dziecka” należy traktować jako generalną klauzulę odsyłającą, czy zakwalifikować jako odmienną niż klauzula generalna konstrukcję normatywną; b) pokazanie roli dobra dziecka w poszczególnych fazach procesu decyzyjnego stosowania prawa; c) ustalenie, czy konstrukcji normatywnej z elementem dobra dziecka można przypisać rolę metakonstrukcji.

W ramach celu trzeciego zostały postawione następujące pytania: a) czy i w jaki sposób w wyniku działalności orzeczniczej sądów następuje obiektywizowanie kryterium dobra dziecka?; b) jakie są konsekwencje traktowania dobra dziecka jako kryterium zobiektywizowanego?

W podsumowaniu rozważań nawiązano do procesu obiektywizowania tego zwrotu. Proces polega na przechodzeniu od subiektywnego znaczenia treści do zobiektywizowanego, tj. niezależnego od jednostki. Jednocześnie należy wskazać, że w toku stosowania prawa zachodzi również inny proces polegający na racjonalizowaniu twierdzeń w kontekście spraw dotyczących dzieci.

Przeprowadzone badania nie zostały ograniczone wyłącznie do gałęzi prawa rodzinnego. Z uwagi na międzygałęziowość konstrukcji rozszerzenie badań jest konieczne w celu wyczerpującego ujęcia tematu. Kluczowe będzie kompleksowe spojrzenie na proces obiektywizowania dobra dziecka i określenie cech konstrukcji jako klauzuli bądź zasady prawa. Ponadto dotychczasowy stan wiedzy w zakresie stosowania pojęcia dobra dziecka wymaga usystematyzowania i znacznego uzupełnienia w odniesieniu do poszczególnych gałęzi prawa. Podjęta tematyka badawcza dotycząca samej konstrukcji normatywnej i jej stosowania do chwili obecnej nie była opracowana. Zagadnienia te mają zatem znaczenie poznawcze i praktyczne.

W ramach badań zostały sformułowane następujące hipotezy badawcze:

1. Czy jest możliwe ustalenie wyczerpującej treści i zdefiniowanie pojęcia dobra dziecka na podstawie płaszczyzny normatywnej przez dogmatykę prawa i w orzecznictwie sądowym?
2. Czy kryterium dobra dziecka w porównaniu z innymi kryteriami pozaprawnymi ma charakter nadrzędny, priorytetowy?
3. Czy „dobro dziecka” może być elementem zarówno zasady prawa, jak i generalnej klauzuli odsyłającej?
4. Jaką rolę pełni kryterium „dobro dziecka” w procesie decyzyjnym stosowania prawa?
5. Czy podczas sądowego stosowania prawa zachodzi proces obiektywizowania dobra dziecka?

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich stanowi wstęp do analizy orzeczniczej i teoretycznoprawnej. Przedmiotem rozważań poczynionych w tej części jest ustalenie, w jaki sposób na podstawie płaszczyzny normatywnej i dogmatycznej należy rozumieć i charakteryzować pojęcie dobra dziecka. Widoczne jest tutaj kontekstowe rozumienie tego zwrotu z uwagi na brak definicji legalnej i dogmatycznej. W rozdziale drugim zostało pokazane, że „dobro dziecka” jest kryterium uwikłanym aksjologicznie. Może być zarówno elementem zasady prawa, jak i generalnej klauzuli odsyłającej. Poza tym, pod kątem podjętych rozważań teoretycznoprawnych, konieczne było stypizowanie dobra dziecka jako elementu metaklauzuli lub metazasady prawa. W rozdziale trzecim omawiane kryterium zostało porównane z innymi odesłaniami, takimi jak: „interes dziecka”, „dobro rodziny”, „dobre obyczaje” i „zasady współżycia społecznego”. Analiza komparatystyczna zachodzi

pod względem treści, a także relacji. Zestawienie kryteriów nastąpiło zgodnie z kolejnymi założeniami. W odniesieniu do pojęcia interesu dziecka kryterium to intuicyjnie wydaje się podobne do pojęcia dobra dziecka. „Dobro rodziny” jest charakterystyczne, podobnie zresztą jak „dobro dziecka”, dla prawa rodzinnego i opiekuńczego. Z kolei „dobre obyczaje” są zwrotem kojarzonym z prawem prywatnym. Natomiast „zasady współżycia społecznego” wydają się odesłaniem szerszym niż pozostałe analizowane kryteria. W rozdziale czwartym pojęcie dobra dziecka zostało przedstawione na tle orzecznictwa sądowego w różnorodnych sprawach, np. rodzinnych, administracyjnych, karnych itp. W rozdziale piątym została pokazana rola dobra dziecka w procesie decyzyjnym stosowania prawa, również w kontekście dyskrecjonalności sędziowskiej. Ostatnia część pracy – rozdział szósty – dotyczy procesu obiektywizowania.

W toku prac badawczych były stosowane następujące metody: a) metoda porównawcza - znajduje zastosowanie podczas porównywania znaczeń pojęcia dobra dziecka w różnych gałęziach prawa, zarówno na płaszczyźnie normatywnej, w dogmatyce prawa, jak i orzecznictwie sądowym; b) metoda intuicyjna - stosowana podczas formułowania hipotez, uzasadniania roli dobra dziecka w procesie stosowania prawa, podczas charakteryzowania procesu obiektywizowania; c) metoda analizy krytycznej - stosowana podczas analizy poglądów dogmatyki prawa oraz analizy orzecznictwa; d) metoda analizy pojęciowej - ma zastosowanie podczas ustalania znaczenia pojęcia dobra dziecka, a także definiowania procesu obiektywizowania.

Techniki i narzędzia badawcze, służące gromadzeniu danych w ramach prac badawczych, to: analiza orzecznictwa sądowego, analiza literatury teoretycznoprawnej, dogmatycznoprawnej, a także analiza aktów normatywnych. Z kolei metodami wykorzystywanymi podczas analizy i opracowania wyników były: analiza porównawcza - stosowana w przypadku zestawiania znaczeń pojęcia dobra dziecka w orzecznictwie, dogmatyce i aktach normatywnych, a także dyskusja i spór naukowy - opracowane wyniki badań zostały przedstawione i poddane dyskusji podczas konferencji naukowych o zasięgu międzynarodowym, ogólnopolskim, a także podczas zebrań Katedry Teorii i Filozofii Prawa UMCS.

Zofia Anna